

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ЧИННИК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

HUMAN CAPITAL AS A FACTOR OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY

УДК 330.14.0

<https://doi.org/10.32843/infrastruct39-3>

Полуяктова О.В.

к.е.н., доцент кафедри політичних наук і права

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

Матюк Т.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки і підприємництва

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Polujaktova Olha

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky

Matiuk Tetiana

Odessa I.I. Mechnikov National University

У статті розкрито різні підходи до сутності поняття людського капіталу – від зародження теорії людського капіталу до сьогодні. Наведено особливості людського капіталу, серед яких – необхідність значних і системних вкладень у його розвиток і довготривалий термін віддачі. Зазначено, що, інвестуючи насамперед в освіту, збереження здоров'я та професійну підготовку, можна збільшити і власний людський капітал, і майбутні доходи. У статті людський капітал розглядається як джерело добробуту для будь-якої особистості, держави та суспільства у цілому, як одна з найвищих цінностей, що є запорукою лідерства та конкурентоспроможності. Зазначено, що за теорією людського капіталу доходи людей є закономірним підсумком раніше прийнятих рішень, а рішення, своєю чергою, базуються на рівні освіченості, професійній підготовці, здоров'ї тощо. Тобто рівень доходів індивіда, підприємства та держави в кінцевому підсумку залежить від накопичення та реалізації людського капіталу. У роботі людський капітал аналізується як стратегічний чинник інституціональної трансформації економіки – складного і тривалого процесу, мета якого визначається стратегічними цілями розвитку конкретного суспільства.

Ключові слова: людський капітал, теорія людського капіталу, інституціональна трансформація, стратегічний чинник, конкурентоспроможність, добробут.

В статье раскрыты различные подходы к сущности понятия человеческого капи-

тала – от зарождения теории человеческого капитала до сегодняшнего времени. Приведены особенности человеческого капитала, среди которых – необходимость значительных и системных вложений в его развитие и длительный срок отдачи. Отмечено, что, инвестируя в первую очередь в образование, сохранение здоровья и профессиональную подготовку, можно увеличить и собственный человеческий капитал, и будущие доходы. В статье человеческий капитал рассматривается как источник благосостояния для любой личности, государства и общества в целом, как одна из высших ценностей, что является залогом лидерства и конкурентоспособности. Указано, что по теории человеческого капитала доходы людей являются закономерным итогом ранее принятых решений, а решения, в свою очередь, базируются на уровне образованности, профессиональной подготовке, здоровье и тому подобное. То есть уровень доходов индивида, предприятия и государства в конечном счете зависит от накопления и реализации человеческого капитала. В работе человеческий капитал анализируется как стратегический фактор институциональной трансформации экономики – сложного и длительного процесса, цель которого определяется стратегическими целями развития конкретного общества.

Ключевые слова: человеческий капитал, теория человеческого капитала, институциональная трансформация, стратегический фактор, конкурентоспособность, благополучие.

The article describes different approaches to the essence of the concept of human capital, starting from the emergence of the human capital theory to the present. It is stated that human capital is a capital because it is a source of future income and satisfaction of other needs (social, moral, creative); it is called "human" because it is inseparable from its ruler who is an individual. Most scientists in the human capital, which ensure its formation, development and effective implementation, highlight health, education, knowledge, welfare, standard of living of the population. The features of human capital, including the need for significant and systematic investment in its development and long term payback, are presented. It was noted that investing primarily in education, health and training can increase both human capital and future income. In the article, human capital is seen as a source of welfare for any person, state and society as a whole, as one of the highest values that is the key to leadership and competitiveness. At the same time, it is noted that the efficiency of realization of human capital is determined by its specificity, namely: inseparability from its carrier, i.e. the human; self-reproduction and reproductive capacity (stock of human abilities, knowledge, skills and motivations). Human capital acts as a basic innovation source and resource for modernizing the economy. The authors emphasize that only under conditions of self-growth of professional knowledge of a person together with the possibility of creative work human abilities can be transformed into capital. The article states that, according to the theory of human capital, people's income is an expected result of previously made decisions, and the decisions, in turn, are based on the level of education, training, health, etc. In other words, the level of income of an individual, an enterprise and a state depends on the accumulation and realization of human capital. In the work, human capital is analyzed as a strategic factor in the institutional transformation of the economy, a complex and long-lasting process the purpose of which is determined by the strategic goals of development of a particular society.

Key words: human capital, human capital theory, institutional transformation, strategic factor, competitiveness, welfare.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві завдяки формуванню та розвитку постіндустріальної економіки, зростанню ролі інформації і знань у виробничих процесах людський капітал, будучи ключовим чинником розвитку, все частіше виступає основою успішної діяльності, визначаючи конкурентоспроможність особистості, організації та держави.

Поняття «людський капітал» нині набуває великого значення не лише для економістів, а й для окремих особистостей, підприємств та держав у цілому. На всіх рівнях різко зростає інтерес

до розвитку та шляхів реалізації людських творчих здібностей. Як наслідок, вивчення особливостей людського капіталу є не просто актуальним, а висувається в розряд першочергових завдань на шляху до інституціональних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У витоках теорії людського капіталу стояли Д. Рікардо, К. Маркс, Дж. Міль, У. Петті, А. Сміт, А. Маршалл. Вагоме досягнення економічної науки другої половини та кінця ХХ ст. – формування теорії людського капіталу, заснованими якої були Т. Шульц і Г. Беккер. Сучасні наукові

дослідження у сфері людського капіталу пов'язані з такими іменами зарубіжних науковців, як М. Блауг, Е. Денісон, Дж. Кендрік, Дж. Мінцер, С.О. Дятлов, Р.І. Капелюшніков, Б. Чизвик тощо. Вагомий внесок у розвиток теорії людського капіталу зробили й вітчизняні вчені, а саме: О.М. Бородіна, В.М. Геєць, Н.В. Голікова, О.А. Грішнова, В.І. Куценко, А. Амоша, В. Антонюк, Д. Богиня, О. Грішнова, О. Іляш, Г. Задорожній, О. Кендюхов, Е. Лібанова, В. Мандибур, О. Стефанишин, А. Чухно та багато інших.

Постановка завдання. Мета даної роботи – розкрити різні підходи до сутності поняття людського капіталу, показати особливості людського капіталу та розглянути людський капітал як стратегічний чинник інституціональної трансформації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах інституціональних трансформацій економіки якості та потенціал людського капіталу як найважливішого економічного чинника розвитку набуває ключового значення для добробуту й якості життя суспільства, розвитку економіки держави та міжнародної взаємодії у цілому.

Більшість учених-економістів зазвичай під капіталом розуміє як матеріальні, так і нематеріальні активи підприємства, регіону чи держави у цілому, що формують і визначають їх цінність. У своїх дослідженнях К. Маркс виходив із припущення, що рух капіталу завжди починається з грошей, хоча гроші, власне, не є капіталом: «Кожен новий капітал під час своєї першої появи на сцені, тобто на товарному ринку, ринку праці чи на грошовому ринку, незмінно з'являється у вигляді грошей – грошей, які шляхом певних процесів повинні перетворитися на капітал» [1]. Отже, будь-які активи набувають ознак капіталу внаслідок їх використання для примноження додаткових активів, а капітал – власність, що приносить його власнику додаткову вартість і є результатом найманої праці.

Виділяють природний, фінансовий, матеріальний та людський капітал, що формується самою людиною завдяки рівню її вроджених фізичних та інтелектуальних здібностей, освіти, знань, кваліфікації, досвіду, які є підставою для його накопичення і розвитку, котрий може бути джерелом отримання доходу у майбутньому. Отже, людський капітал набуває ознак капіталу, оскільки він є основою доходів у майбутньому і задоволення інших потреб (соціальних, моральних, творчих); людським його називають тому, що він є невіддільним від свого володаря яким є окрема людина. Більшість учених у складі людського капіталу, що забезпечують його формування, ефективний розвиток та реалізацію, виділяє здоров'я, рівень освіти, знань, добробут, рівень життя населення.

Засновником теорії людського капіталу вважають Т. Шульца, який, проаналізувавши взаємозв'язок

між рівнем освіти та здатністю використовувати інформацію й технології у цілях економічного розвитку, довів, що поліпшення добробуту людей залежить, головним чином, від знань, якими вони володіють. Таким чином, сьогодні під людським капіталом розуміють накопичений людиною (суспільством) певний обсяг знань, здоров'я, навичок, здібностей, що цілеспрямовано використовуються в якійсь сфері економічної діяльності, завдяки чому підвищує доходи свого власника (якщо йдеться про конкретну особистість), прибутки підприємства (у разі коли людський капітал розглядають на рівні підприємства), національний дохід [2].

Проте на початку зародження теорії людського капіталу під ним розуміли тільки обсяг інвестицій у саму людину, що збільшує її здатність до праці, рівень освіти та професійні навички [3, с. 59]. Для детального дослідження сутності і змісту поняття «людський капітал», визначення його особливостей та важливості в розвитку економіки держави проведемо аналіз категорії різними вченими (табл. 1)

Аналіз свідчить, що від появи й дотепер сутність економічної категорії «людський капітал» істотно розширилася. Таким чином, теорія людського капіталу досліджує, як саме доходи як окремого працівника, так підприємства та держави у цілому залежать від знань, навичок і природних здібностей людей. За теорією людського капіталу доходи людей є закономірним підсумком раніше прийнятих рішень, а рішення, своєю чергою, базуються на рівні освіченості, професійній підготовці, здоров'ї тощо. Отже, інвестуючи у вищезазначене, можна збільшити і власний людський капітал, і майбутні доходи.

Доведено, що ефективність реалізації людського капіталу зумовлюється його специфічністю. Людський капітал як специфічна форма капіталу має певні особливості, а саме: невіддільний від його носія – людської особистості; самовідтворювальна і репродуктивна категорія; виступає як базове інноваційне джерело і ресурс модернізації економіки; тільки за умов самозростання професійних знань людини разом із можливістю творчої праці перетворюється на капітал [9, с. 25–26].

Такі особливості людського капіталу визначаються необхідністю значних і системних вкладень у його формування і довготривалим терміном віддачі вкладень. Людський капітал просто неможливо суттєво змінити в короткий проміжок часу, адже його розвиток зумовлений культурою, соціальним середовищем, природно-географічними та історичними умовами. Інвестиції у високотехнологічну економіку можуть дати результати лише за високого рівня інтелектуальної культури. Саме тому побудова стратегії розвитку сучасної країни має базуватися, насамперед, на цілях формування, розвитку, відтворення, збереження та використання людського капіталу. Людський капітал є джерелом добробуту

Сутність поняття «людський капітал»

Визначення поняття «людський капітал»	Автори
Людський капітал – це продуктивний чинник, головний двигун і фундамент індустріальної, постіндустріальної економіки та інноваційної інформаційної економіки. Основні результати інвестицій у людину – накопичення здібностей людей до праці, їх ефективна творча діяльність у суспільстві, підтримання здоров'я [4, с. 39].	Т. Шульц
Людський капітал – це сукупність навичок, знань й умінь людини. Як інвестиції вчений вбачав переважно витрати на освіту та навчання [5, с. 127].	Г. Беккер
Людський капітал – це сукупність інвестованих суспільно доцільних виробничих і загальнолюдських навичок, знань, здібностей, якими володіє людина, які їй належать, є невіддільним від неї та практично використовуються у повсякденному житті [6, с. 51].	О. Бородіна
Людський капітал – це накопичені інвестиції в освіту і навчання людей у процесі роботи [7, с. 248].	Г. Менк'ю
Людський капітал – це природжені здібності і талант людини, а також її освіта та набута кваліфікація [8, с. 303].	С. Фішер

Джерело: складено авторами за [4–8]

для будь-якої особистості, держави та суспільства, однією з найвищих цінностей, запорукою лідерства та конкурентоспроможності [10].

Свідченням цього є той факт, що основна частина людського капіталу сьогодні зосереджена в найрозвинутіших країнах світу. Так, згідно з опублікованою Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) новітнього рейтингу 189 країн і територій за Індексом людського розвитку (ІЛР), можна стверджувати, що лідирують Норвегія, Швейцарія, Австралія, Ірландія і Німеччина [11]. Досвід цих країн свідчить, що людський капітал залежить від особливостей якості та безпеки життя населення, якості й результативності системи освіти, досягнень науки і техніки, правового забезпечення ринкової економіки, розвитку інновацій, рівня культури. Держави з найвищим рівнем розвитку людського потенціалу мають сьогодні незаперечні переваги як у формуванні постіндустріального суспільства, громадянського суспільства та економіки знань, так і у створенні надійних умов для зростання якості самого життя. Людський капітал разом із природним, фізичним та фінансовим формують фундамент національного багатства будь-якої сучасної країни. Разом із цим якість, структура і динаміка людського капіталу базуються на розвитку культури та цивілізації тих чи інших народів і держав [10].

Розвиток економіки України вимагає нових підходів до поняття «людський капітал» і переоцінки його ролі саме в трансформаційних процесах.

Аналіз економічних досліджень науковців найрозвинутіших країн та трансформаційні процеси в суспільстві зумовлюють необхідність проведення повного інституційного аналізу трудових ресурсів у всіх сферах, що формують основу людського капіталу. Історія розвитку найрозвинутіших країн світу свідчить, що саме накопичення знань забезпечує відтворення матеріального багатства.

Інституціональна трансформація – дуже складний і тривалий процес, метою якого є стратегічні

цілі розвитку суспільства. Слід зазначити, що формування інституціональної системи відбувається у двох напрямках. Перший – це реформи, що проводить влада, в основі яких лежать розроблення та впровадження формальних правил. Другий – традиції та звичаї, що є інституціональною основою традиційних відносин, які ґрунтуються на системі цінностей і мотивації діяльності індивідів. Серед найголовніших умов процесу інституціональних трансформацій виділяють забезпечення стабільності та системності [2].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проаналізувавши існуючі підходи до категорії, можна стверджувати, що людський капітал – це один із найважливіших складників сучасного продуктивного капіталу, що представлена значним запасом знань, здібностей, визначених інтелектуальним і творчим потенціалом.

Таким чином, у сучасних трансформаційних умовах людський капітал є головною цінністю суспільства і визначальним чинником інституціональних перетворень. Ключовою особливістю формування людського капіталу є необхідність значних витрат як із боку окремого індивіда, так і з боку всього суспільства.

Людський капітал у вигляді навиків і здібностей є певним запасом, тобто може бути накопичуваним, може фізично зношуватися, економічно змінювати свою вартість і амортизуватися. Недооцінка ролі людського капіталу під час інституціональних змін стане серйозною перепоною на шляху переходу економіки України на шлях інноваційного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Marks, K. Capital. M., Polytyzdat. 1978. 907 p.
2. Коляденко Д.Л. Людський капітал – фактор інституціональної трансформації в АПК. Ефективна економіка. 2017. № 5. С. 62–67.
3. Павленко Т.Ю. Формування і розвиток людського капіталу та його роль у підвищенні економіки

України. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. 2014. № 3. С. 57–65.

4. Shultz T.W. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., 1968. 384 p.

5. Becker G. Human Capital. N.Y. : Columbia University Press. 1964. 539 p.

6. Бородіна О.М. Людський капітал як основне джерело економічного зростання. Економіка України. 2003. № 7. С. 48–53.

7. Мэнкью Н.Г. Принципы экономикс / пер. с англ. ; 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 642 с.

8. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. Москва : Дело ЛТД, 1995. 864 с.

9. Артеменко Л.Б. Людський капітал: наукові підходи та стан формування в Україні. Галицький економічний вісник. 2016. Т. 50. № 1. С. 22–31.

10. Гинда С.М., Гинда О.М. Людський капітал: сутність, особливості аналізування та оцінювання. Економіка і суспільство. 2007. № 12. С. 73–78.

11. Human Development Reports. Available at: Accessed 25 November 2018. URL : <http://hdr.undp.org/en/2018-update> (дата звернення: 10.01.2020).

REFERENCES:

1. Marks, K. (1978), Capital. [Capital]M., Polytizdat, 907 p.

2. Koliadenko D. L. (2017) Liudskyi kapital – faktor instytutsionalnoi transformatsii v APK. [Human capital is a factor in institutional transformation in the agro-industrial complex] Efektyvna ekonomika vol. 5.

3. Pavlenko T. Yu. (2014) Formuvannia i rozvytok liudskoho kapitalu ta yoho rol u pidvyshchenni ekonomiky Ukrainy. [Formation and development of human capital and its role in raising the economy of Ukraine] Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi. no. 3. pp. 57–65.

4. Shultz T. W. (1968) Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., pp. 384.

5. Becker G. (1964) Human Capital. G. Becker, S. Gary. N.Y. : Columbia University Press, pp. 539.

6. Borodina O. M. (2003) Liudskyi kapital yak osnovne dzhерelo ekonomichnoho zrostannia. [Human capital as the main source of economic growth] Ekonomika Ukrainy. no. 7. pp. 48–53.

7. Мэнкью Н. Н. (2003). Pryntsyry ekonomyky [Principles of Economics]. N.H. Menkiu ; 2-e yzd. ; per. s anhl. SPb. : Pyter, pp. 642.

8. Fysher S. Ekonomyka [Economy] (1995) S. Fysher, R. Dornbush, R. Shmalenzy. M. : Delo LTD/ pp. 864.

9. Artemenko L. B. (2016) Liudskyi kapital: naukovy pidkhody ta stan formuvannia v Ukraini. [Human capital: scientific approaches and state of formation in Ukraine] Halytskyi ekonomichnyi visnyk, vol. 50, no. 1. pp. 22-31.

10. Hynda S.M., Hynda O.M. (2007) Liudskyi kapital: sutnist, osoblyvosti analizuvannia ta otsiniuvannia [Human capital: nature, features of analysis and evaluation] Ekonomika i suspilstvo, no. 12, pp. 73 – 78.

11. Human Development Reports (2018) Available at: <http://hdr.undp.org/en/2018-update> (accessed 10 January 2020)